

1946-60 ARASI DÖNEMDE DEMOKRAT PARTİ ile ALEVİLER ARASINDAKİ İLİŞKİ

Sami ZARİÇ¹

ÖZET

Türkiye’de 1946 seçimleriyle başlayan çok partili hayatla beraber Türkiye’de demokratikleşme anlamında olumlu bir hava esmeye başlamıştır. 1950 seçimlerinden itibaren ise Demokrat Parti ülke yönetiminde söz sahibi olmuştur. Çok partili hayata geçişle beraber artık Aleviler de terk parti döneminin baskıcı ortamından duyulan rahatsızlıkla beraber seçimlerde daha çok DP’ye yönelmiştir. Bu tercihte daha çok kırsalda yaşayan Aleviler üzerinde ekonomik faktörlerin de etkili olduğu anlaşılmaktadır. Ancak 1957 seçimlerinden itibaren ise ülke genelinde olduğu gibi Alevi kesimde de DP’den bir soğuma görülmüş ve yeniden CHP’ye yönelmişlerdir. Her ne kadar bu kopuşu DP’nin biraz daha sünni-muhafazakâr kesime dönük politikalarından duyulan rahatsızlığa bağlayan yorumlar çok olsa da o dönemki ekonomik koşulların kötüleşmesinin etkisi de göz ardı edilmemelidir. Ayrıca 1957 seçimlerinde DP’den ayrılanların kurduğu HP ve CMP gibi partilerin de bu seçimlerde ciddi bir oy oranını DP’den çektikleri de anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Alevilik, Bektaşilik, Demokrat Parti, seçimler, Menderes

THE RELATIONSHIP BETWEEN the DEMOCRAT PARTY and the ALEVIS in the PERIOD BETWEEN 1946-60

ABSTRACT

Along with the beginning of multiparty democracy with the 1946 elections, the sense of a positive atmosphere in Turkey began to blow. Since the 1950 elections, the Democrat Party has had a say in the administration of the country. With the transition to multi-party life, Alevis have now turned to DP in elections, with the disturbance of the oppressive environment of the one party (CHP) period. It is understood that economic factors are also effective on Alevis who mostly were living in rural areas in Anatolia. However, since the 1957 elections, as in the whole country, there was a cooling down from the DP in the Alevi segment and they turned to the CHP again. Although there are many comments that attribute this rupture to the discomfort felt by DP's policies

---

¹ Sami Zariç, Doktor Öğretim Üyesi, Mersin Üniversitesi İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü, zaricsam@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3375-8825.

towards a more Sunni-conservative segment, the effect of the deterioration of the economic conditions at that time also should not be ignored. In addition, it is understood that parties such as HP and CMP, founded by those who left the DP, withdrew a significant rate of votes from the DP in the 1957 elections.

Keywords: *Alevism, Bektashism, Democratic Party, elections, Menderes.*

1. GİRİŞ

1946 genel seçimleriyle beraber çok partili hayatın başladığı Türkiye’de böylece demokratikleşme anlamında ciddi bir aşama kat edilmiştir. Her ne kadar Osmanlı döneminde II. Meşrutiyet’in ilanından sonra kısa süreli birçok partili hayat tecrübesi yaşansa da Cumhuriyetin ilanından sonra çok partili hayata geçiş için 1946 yılını beklemek gerekmiştir.

Doğrusu 1923’te Cumhuriyetin ilanından sonra Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) ve Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) ile çok partili hayata geçiş teşebbüsleri olsa da Şeyh Sait İsyanı ve Menemen olayları gibi meseleler yüzünden bu çabalar başarıyla sonuçlanmamıştır. Böylece 1923 ile 1946 arasında tek parti olarak Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) yönetimi altında bir devlet yönetimi ve siyasal yaşam söz konusu olmuştur.

Bu çerçevede Demokrat Parti (DP)’nin siyasal hayata atılışına ve iddialı bir muhalif parti olarak faaliyet göstermesine o dönem müsaade edilmiş olması Türk siyasal hayatında önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur. Açıkçası DP kurucularının CHP içinden çıkmış olması CHP’nin ve o günkü devletin başı konumundaki Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün biraz daha hoşgörülü olmuş olmasındaki ana etken olabilir.

Bu bağlamda DP’nin kuruluşu geniş bir halk kitlesi ve aydın kesiminde ciddi bir heyecan uyandırmıştır. Böylece yirmi yılı aşkın süren tek parti yönetiminden duyulan rahatsızlıkla ve II. Dünya Harbi’nin yol açtığı ekonomik sıkıntılarla beraber iyice pekişen bıkkınlıkla beraber DP yeni umut kaynağı olarak belirmiştir.

DP’yi yeni bir umut kaynağı olarak gören halk kesimlerinden biri de Aleviler olmuştur. Anadolu’nun kültürel ve mezhepsel çeşitliğinin bir göstergesi olan Alevi kesimin Anadolu coğrafyasında sahip olduğu ciddi nüfus yoğunluğunun siyasal hayat üzerindeki etkisi yadsınamaz. Bu çerçevede Türk siyasal hayatında gerek sağdan gerek soldan büyük partiler Alevi oylarına göz dikmiş ve bu halk grubunu çeşitli argümanlarla partilerine çekmeye çalışmıştır.

Alevilik ve DP ilişkisinde üzerinde durulması gereken önemli bir husus, Alevilik konulu çalışmalarda, Aleviliğin sol ve sosyalizmle ilişkisinin oldukça yer tutmasına mukabil Alevilik ve DP ilişkisine, DP merkez sağ parti şeklinde görüldüğünden ya hiç yokmuş gibi yer verilmemekte veya bu ilişki görmezlikten gelinmektedir. Bu tutumun, yani Alevilik ve DP ilişkileri konusunda ortaya çıkan suskunluğun bu döneme ilişkin kaynakların yetersizliğinden kaynaklandığı da iddia edilebilir (Güler, 2008: 190).

Bu çalışmayla DP'nin iktidara geldiği 1950 yılı ile 27 Mayıs darbesiyle iktidardan düşürüldüğü 1960 yılı arasındaki dönemde DP ile Aleviler arasındaki ilişki incelenmeye çalışılacaktır. Böylece günümüzde daha çok CHP'ye yakın durduğu konusunda yaygın kanaat olan Aleviler'in 1950'den sonra daha sağa yakın/ liberal olarak kabul edilebilecek DP'ye bakış açısı ve yaklaşımı ele alınacaktır.

2. DP'NİN KURULUŞU VE SİYASAL YAŞAMI

23 yıllık iktidarı boyunca tek parti idaresi, geniş bir alanda otoriter şekilde radikal reformlar gerçekleştirmiştir. Ancak halka rağmen halk için gerçekleştirilen reformlar ve ekonominin çeşitli sebeplerle bir türlü toplumsal refahı artıracak bir seviye yakalayamaması bu süreçte bir muhalefet kitlesinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Aslan, 2015: 125).

II. Dünya Savaşı sonlarına doğru demokrasi yanlısı devletlerin zafer kazanacağına idrak edilmesi ve Türkiye'ye dönük Sovyet tehdidinin belirmesi, çok partili hayata geçiş için önceden bulunan iç dinamikleri hareketlendirmiştir. Cumhurbaşkanı konumunda yönetim gücünü elinde tutan İnönü, Türkiye'yi dış politikada yalnızlıktan çıkarmak, rejimin ülke dışından imajını değiştirmek için kısıtlı da olsa sistemi normalleştirmeye ve çok partili siyasi hayata geçmeye mecbur olmuştur. Bu açıdan, çok partili hayata geçiş için önceden var olan, savaşın getirdiği negatifiklerle daha da güçlenen iç dinamikleri, savaş sonrası ortaya çıkan dış dinamikler harekete geçirmiştir (Akandere, 2009: 459).

Bu noktada, uluslararası konjonktüre bakıldığında, II. Dünya Harbi ve sonuçlarının etkileri de öne çıkmaktadır. Söz konusu dönemde, II. Dünya Savaşı'nı demokrasi yanlısı olarak gösterilen ülkelerin kazanması ile beraber, otoriter tek partilerin idaresindeki ülkeler gözden düşmüştür. Harbi takiben ortaya çıkan yenedünya düzenine adapte olabilmek, Birleşmiş Milletler (BM)'e kurucu üye olabilmek, Batı'dan askeri ve ekonomik yardım elde edebilmek ve Türkiye topraklarına yönelen Sovyet tehdidiyle baş edebilmek amacıyla, Türkiye Batı'ya

yakınlaşmıştır. Böylece tüm bu dış etkenlerin, Türkiye’de otoriter tek parti yönetim tarzının terk edilerek, demokratik hayata geçiş zorunluluğunu öne çıkardığı ifade edilebilir (Akıncı ve Usta, 2016: 286).

Aslında, 1946’ya kadar süren tek parti döneminde, siyaset yapılabilecek tek parti CHP olduğundan sağdan ve soldan siyasete girmek isteyen kişiler mecburen CHP’ye yönelmekteydi. Bunun etkisiyle CHP içinde sağ ve sol unsurlar, zoraki olarak beraber siyaset icra etmekteydi. 1945 yılından sonra çok partili hayata geçişin önündeki engeller ortadan kaldırılınca, CHP içindeki farklı unsurlar da CHP’den kopmaya ve kendi partilerini kurabilme imkânına sahip olmuştur (Fedayi, 2019: 31).

Bu noktada çok partili hayata geçiş sürecinde Milli Şef İsmet İnönü’nün de oldukça ön plana çıktığı kaydedilmelidir. Bu süreçte, hem iç hem dış şartları iyi analiz edebilen İnönü’nün ileri görüşlü devlet adamı olarak çok partili siyasal sisteme geçişe çok hevesli olmasa da bu istikametteki gidişata mani olmadığı söylenebilir (Akıncı ve Usta, 2016: 286).

Bu süreçte 5 Eylül 1945’te işadamı Nuri Demirağ, Milli Kalkınma Partisi (MKP) isminde bir partinin kuruluş dilekçesini vermiş ve partinin kurulmasına da müsaade edilmiştir. Bu parti siyasi hayatta önemli bir konuma gelemese de, iktidarın yeni parti kurulmasına izin vereceğini ispatlaması açısından önem taşımaktaydı (Ataay, 2019: 120).

DP’nin kuruluşuna giden süreçte ilk adım ise 7 Haziran 1945 tarihinde CHP Meclis Grubu’na sunulan Dörtlü Takrir diye isimlendirilen ve demokrasinin daha geniş uygulanması doğrultusunda talepler barındıran bir metin olmuştur. Metnin altında Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes’in imzaları vardı. Bahse konu grubun liderliğini Celal Bayar üstlenmişti. Cumhuriyet tarihinde bir ilk olma vasfı taşıyan ve adeta bir isyan özelliği taşıyan Takrir büyük ses getirmiştir (Dokuyan, 2014: 152).

CHP Grubundaki sert tartışmaların ardından önerge, verenlerin haricindeki milletvekillerince reddedilmiştir. Önergenin reddedilişini takiben Adnan Menderes ve Fuat Köprülü, Vatan gazetesinde ölçüsü o günlere göre oldukça sert olan bir muhalefet anlayışını takip eden yazılar kaleme aldılar. Bu yazılardan dolayı CHP Parti Divanı 21 Eylül 1945’te bu iki milletvekilini partiden ihraç etti. Refik Koraltan da bu arkadaşlarını savunan bir yazı kaleme aldığından dolayı aynı cezaya maruz kaldı. Celal Bayar ise önce milletvekilliğinden, sonra da CHP’den istifa etti. Böylece Demokrat Parti’nin dört kurucusunun CHP ile artık bağlantısı kalmamış bulunuyordu. Tüm bu gelişmelerin ardından Celal Bayar, 1 Aralık

1945'te basına yaptığı açıklamada, arkadaşlarıyla yeni bir parti kuracaklarını resmen dile getirmiştir (Çavdar, 2019: 455).

Ancak kurulması beklenen parti 1945 yılına yetişememiş; 1946 yılı Ocak ayının ilk günlerinde kurulmuştur. Refik Koraltan tarafından parti tüzük ve programı İçişleri Bakanı Hilmi Uran'a teslim edilmiş, böylece gerekli resmi işlemler tamamlanabilmiştir. Demokrat Parti (DP) resmen 7 Ocak 1946 tarihinde Ankara'da kurulmuştur. Gazeteciler, kuruluş gününe davet edilmiş ve 85 maddelik parti programı kamuoyuna açıklanmıştır. DP'nin kurulması halk tarafından olumlu karşılanmış, basın ise tek parti baskısından ve cezalardan bıktığından dolayı DP'yi heyecanla kucaklamıştır (Dokuyan, 2014: 161).

DP böylece giderek hızla halk desteğini artırmıştır. Parti "Yeter söz milletindir!" sloganıyla yola çıkmış, programını "liberal" esaslar üzerine temellendirmiştir. Temel hak ve özgürlüklere verilen önemle ve ulusal egemenliğin milletin tam olarak söz sahibi olabileceği bir yönetim şekliyle oluşabileceği vurgusuyla DP, tek parti yönetiminden rahatsız olan neredeyse her kesimi bünyesine almaya başlamıştır (Tekin ve Okutan, 2011: 128-129).

Her ne kadar otoriter ve merkezîyetçi CHP'den doğmuş olsa da DP giderek merkezden uzaklaşmış, söylemlerini ve politikalarını çevrenin bakış açısına göre belirlemiştir (Bingöl ve Akgün, 2005: 3). Bu noktada DP, 1946-1950 arasında sol ve sağ tabirlerini pek kullanmamış; daha çok demokrasi ve özgürlük eksenli bir siyasi söylem benimsemiştir. Yine DP bu süreçte, merkez partisi olmasının bir gereği olarak, sağ çevrelerin yanı sıra sol çevrelerde de diyalog içerisine girmiştir. Bu dönemde CHP ise geniş toplumsal kesimlerin desteğini almak için bir ölçüde sağa yaklaşmıştır (Fedayi, 2019: 33). Zaten laiklik ile uygulamalarda yumuşamanın 1946'dan sonra CHP döneminde başladığı kabul edilmektedir.

DP kuruluşundan sonraki ilk zamanlarda CHP'nin hoşgörüsüyle karşılaşırsa da, yerel seçimleri boykotu ve şaşkıncu şekilde bir teşkilatlanma başarısından dolayı CHP'nin DP'ye karşı yaklaşımı oldukça sertleşmiştir. Gerilimin iyice arttığını gören Cumhurbaşkanı İnönü devreye girerek iki parti arasında arabuluculuk yapmaya çalışmıştır. İnönü, "12 Temmuz Beyannamesi" adıyla geçen bildiriyle muhalif partilerin de CHP ile aynı koşullarda faaliyet göstereceği güvencesini vermiş ve bir açıdan çok partili yaşamın devamını sağlamıştır (Akın, 2005: 92).

Böylece İnönü'nün bu uzlaştırıcı bildirisi CHP ile DP arasındaki düşmanca ilişkilerin onarılmasına katkı sağlamıştır (Heper, 2011: 191).

Özellikle Recep Peker²'in görevden alınmasından sonra CHP ile DP arasındaki ilişkiler iyice yumuşamıştır. Önceki parti denemelerinden³ ders çıkaran DP geçiş sürecinde bir kazaya maruz kalmamak için oldukça temkinli hareket etmekteydi (Fedayi, 2019, 33-34).

Bu noktada DP'nin 12 Temmuz Beyannamesi'yle resmiyet elde ettiği ve varlığını güvenceye aldığı ifade edilebilir. Bu açıdan DP'nin kurumsallaşmasında bildiri oldukça önemlidir. Bildiri muhalefete önemli mevziler getirmiş ve çok partili hayata geçişi bir daha bozulamaz biçimde tahkim etmiştir. Bu arada hem CHP hem DP'deki aşırıları, ya partilerinden ayrılmak zorunda kalmış ya da pasifize edilmiştir. Böylece DP'den kopanlar kurdukları partilerle ve temsil ettikleri nispeten daha uç düşüncelerle DP'yi biraz daha merkeze doğru itmişlerdir (Akın, 2005: 104).

Örneğin 12 Temmuz Beyannamesi'nin pekiştirdiği demokratik ortamın neticelerinden biri olarak DP'nin CHP'ye yönelik eleştirilerinin şiddetinin yetersiz olduğunu ileri sürerek partiden ayrılma kararı veren Fevzi Çakmak, Osman Bölükbaşı gibi önde gelen siyasilerin liderliğinde 1948 yılında Millet Partisi (MP)⁴'nin kurulması gösterilebilir (Börklüoğlu, 2020: 52).

² Recep Peker, 1946 şaibeli olarak gösterilen genel seçiminin ardından hükümeti kurmakla görevlendirilerek başbakanlığa getirilmiştir. Ancak başarısız yönetimi bir türlü düzelmeyince, Cumhurbaşkanı İnönü tarafından istifası istenmiştir. Recep Peker, bir süre dirense de 9 Eylül 1947'de istifa ederek pek olumlu icraatla anılmadığı dönemini bitirerek, koltuğunu Hasan Saka'ya bırakmıştır. Doğrusu tek parti döneminin en önemli siyasilerinden biri olmayı başaran Recep Peker, sistemi perde arkasında yöneten CHP Genel Başkanlık Kurulu'nun Atatürk ve İnönü'den sonra üçüncü önemli üyesiydi (biyografya.com/biyografi/11719).

³ Burada Cumhuriyetin ilk yıllarında kastedilen iki parti Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) ve Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF)'dir. Her iki partinin de siyasal hayatı çeşitli sebeplerle pek uzun sürmemiştir. TCF, Şeyh Sait isyanı sonrasında kapatılırken SCF ise kurucusu Fethi Okyar'ın öngörüsüyle kendi kendini feshetmiştir. Her iki parti de tek parti döneminde CHP karşısında serbest siyaset imkânı bulamadığından DP'nin korkusu aynı akıbetin kendi başına da gelmesi olmuştur.

⁴ DP'den ayrılanların kurduğu ve dindar kesimlere daha yakın duran Millet Partisi 1950 seçimlerinde başarılı olamamıştır. Bu seçimde partinin toplam oy oranı %3,11'de kalmış; 22 ilden aday gösteren MP sadece Kırşehir'den milletvekili (Osman Bölükbaşı) çıkarabilmiştir. MP'nin fahri genel başkanı Fevzi Çakmak'ın seçimlerden kısa bir süre önce vefat etmesi bu partinin seçimlerde başarısız olmasının bir diğer önemli sebebi olmuştur. Açıkçası DP'nin iktidar yıllarında izlediği bir politika da siyasî yelpazenin sağında kendisine rakip olabilecek siyasî partileri ve oluşumları baskılayıcı politikası izlemek olmuştur. Bu partilerin başında Millet Partisi gelir. DP, kendi içinden çıkan MP'nin başarısız olması için her türlü çabayı sergilemiştir. Nihayet MP, 1954 yılında, Sulh Ceza Mahkemesi kararıyla laikliğe karşı politika

Toparlanacak olursa, 1946-1950 yılları arası CHP'nin tek parti idaresine karşı toplumsal muhalefetin güçlendiği ve arttığı bir dönem olmuştur. Yeni bir parti olarak DP, söyleminde pek farklı öneriler ileri sürmemiş olsa da, artan toplumsal memnuniyetsizliği kendi lehine kullanmayı başarmıştır. Öyle ki, 1950 yılına gelindiğinde toplumsal muhalefet adeta patlama noktasına gelmişti. Ancak, nedense CHP yönetimi bu durumun farkına varmamıştı. Hatta seçmeni yanına çekebilmek için bazı tavizler⁵ vererek konumunu iyice güçlendirdiğini varsayıyordu (Çavdar, 2013: 15,17).

Tek parti döneminde gerçekleşen seçimler, 1946 seçimleri dışında seçim sistemi açısından çok önemli değildir. Çünkü söz konusu seçimlerde demokrasi söz konusu olmamış ve açıkçası tercih edilebilecek CHP dışında başka bir parti de yoktu. Bu açıdan bu dönemde seçim sistemi ne şekilde olursa olsun sonuç değişmeyecekti. Fakat 1950 seçimlerinde artık iki muhalefet partisi yarışmaktaydı ve seçim sistemindeki değişikliklerle ilk defa gizli oy-açık tasnif metoduna göre yargı denetiminde seçimler icra edilmiştir. Bu noktada 1950 seçimleri iktidarın seçim sonucuna göre ve şiddet olmadan el değiştirmesinden dolayı önemli bir gelişmeyi sergilemiştir. Ancak 1954 ve 1957 seçimlerinde de görüldüğü üzere, 1950 seçimlerinin tek turlu basit çoğunluk sistemine göre icrası Mecliste sadece iki partinin temsiline ve de adaletsizliğe yol açmıştır. Oyların % 53,3'ünü elde eden DP, 420 milletvekili ile Meclis'te % 85,4 oranında temsil oranı elde etmiştir. CHP ise % 39,9 oy alıp 69 milletvekili çıkararak ancak % 14 oranında temsil gücüne elde etmiştir (Bingöl ve Akgün, 2005: 12).

Doğrusu seçim sistemini böyle tasarlayan ve kuran CHP olmuştur. CHP muhtemelen kendi lehine sonuçlar alacağını umduğundan DP'nin 1950 seçiminde % 53 oranında oy elde etmesini beklememiştir. Dolayısıyla CHP lehine olduğunu düşündüğü seçim sisteminde değişikliğe gitmeden seçime gitmiştir. Böylece 1954 ve 1957 seçimleri de aynı sistemle icra edildiğinden yakın sonuçlar ortaya çıkmıştır. Bu noktada seçim sisteminin normal sonucu olarak Meclis'te iki partililik adeta kurumsallaşmıştır. Öyle ki, DP ve CHP iki parti olarak parlamentoda % 90 üzeri temsil hakkı kazanmıştır. 1954 seçim

---

üretmek suçlamasıyla kapatılmıştır. Cevat Rifat Atilhan'ın İslam Demokrat Partisi de benzer bir sebeple 1952 yılında kapatılmıştı (Fedayi, 2019: 35-38).

⁵ Çavdar bu tavizlere örnek olarak Köy Enstitüleri'nin etkisiz hale getirilmesi, ilkokullara seçmeli din dersinin getirilmesi, devletçilik ilkesinin göz ardı edildiğini gösteren bir kısım kararın alınması, Çalışma Bakanlığı, İşçi Sigortaları ile İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun kuruluşunu gösterir (Çavdar, 2013: 17).

sonuçlarına göre % 56,6'lık bir oranla Türk demokrasi tarihinin en yüksek oyunu kazanan DP, mecliste % 93,2 oranında temsil gücü elde ederek aldığı oy oranına kıyasla %36,6 oranında fazla temsil oranı elde etmiştir. CHP ise aldığı % 34,8 oya mukabil sadece % 5,7 gibi düşük bir temsil oranı elde etmiştir. Böylece CHP % 29,1 oranında eksik temsil gücü kazanmıştır (Bingöl ve Akgün, 2005: 12).

1950 seçimleri sonrasında DP'nin iktidara gelişiyle birlikte tüm Türkiye'de hemen hemen her alanda demokrasi rüzgârları esmeye başlamıştır. Bu dönemde, güvenlik güçleri başta olmak üzere, kamu bürokrasisinin halk üstündeki baskısı büyük oranda azalmıştır. Ülkedeki basın kuruluş ve çalışanları da bu özgürlük havasından bir hayli memnun kalmıştır. DP iktidarı bu dönemde ABD'den Marshall Yardımı olarak bilinen, o günlerde Türkiye için oldukça önemli sayılabilecek bir ekonomik yardım almış, hatta 1950 yılında Kore'ye asker göndermiş ve asker göndermenin de katkısıyla 1952 yılında NATO'ya üye olmuştur (Tuncel, 2015: 182).

Böylece Celal Bayar'ın cumhurbaşkanı, Adnan Menderes'in başbakan görevlerinde bulunduğu 1950'li yıllarda DP Meclis'te ciddi bir çoğunluk sağlamış; CHP ana muhalefet partisi olarak siyasette ikinci büyük parti statüsünü muhafaza etmiştir. Ancak 10 yıl sürecek DP yönetimi esnasında hükümet ile muhalefet arasındaki ilişkiler -bazı istisnai durumlar hariç- siyasi açıdan oldukça gergin cereyan etmiş; üniversiteler, yargı ve ordu gibi bürokratik mekanizmanın kritik organları da özellikle 1950'li yılların ortalarından itibaren siyasal hayatın öne çıkan aktörleri konumunda olmuştur (Börklüoğlu, 2020: 58).

Ayrıca 1950-54 dönemi büyüme ve kalkınma yönüyle DP'nin parlak yılları olmuştur. Bütün ekonomik göstergeler olumlu yönde izlenmiş; halkın, özellikle de köylünün refah seviyesi artmıştır. Ancak 1954 sonrasında iklimin de kötü gitmesiyle ekonomik göstergeler giderek aşağıya doğru seyretmeye başlamıştır. 1957 seçimlerinde ise DP, bu kötü gidişin ilk bedelini oy oranındaki düşüşle ödemiştir (Fedayi, 2019: 37). Bu noktada DP, 27 Ekim 1957 genel seçimlerinde 1954 seçimlerine göre % 9,9 oranında oy kaybıyla % 47,7'de kalmıştır (Heper, 2011: 194).

Dolayısıyla 1957 seçimlerini takiben Türkiye'de ekonomik krizin giderek derinleşmesi üzerine iyice sıkışan DP yönetimi, seçimden sonra 1958'de IMF'yle anlaşmaya giderek ekonomik önlemler programını uygulamaya koymak mecburiyetinde kalmıştır. Seçimde ittifak gerçekleştirilemeyen muhalefet partileri ise seçimin ardından birleşme

kararı vermiştir.⁶ DP'nin ise bu duruma Vatan Cephesi kurarak karşılık vermesiyle ülkede kutuplaşma ve cepheleşmeyi daha da artmıştır. Ülkede kriz ve muhalefet büyürken, DP yönetimi de muhalefeti yıkıcılıkla, bozgunculukla ve askeri darbe hazırlığına girmekle itham etmekteydi. Doğrusu, DP iktidara geldikten hemen sonra ordu üst yönetiminde geniş bir tasfiye yapmış olduğundan TSK komuta kademesinin hükümete yakın olduğu bilinmekteydi. Lakin alt kademede hükümete karşı bazı rahatsızlıklar olduğuna yönelik iddialar dolanıyordu (Ataay, 2019: 132-133). Zaten takip eden günlerde gerçekleşecek darbe de komuta hiyerarşisine göre yapılmamıştır.

Hükümet ile muhalefet arasındaki gerginliğin giderek tırmanışı DP iktidarının 18 Nisan 1960 tarihinde Meclis'te bir Tahkikat Komisyonu oluşturması ile neticelenmiştir. Bu arada 28-29 Nisan 1960 tarihinde, İstanbul ve Ankara'da üniversite talebeleri DP yönetimine karşı gösterilere başlamıştır. Bunu Ankara'da Harp Okulu öğrencilerinin 21 Mayıs 1960 tarihinde sessiz bir protesto yürüyüşü takip etmiştir. Tüm bunların üzerine Menderes Hükümeti İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlerde sıkıyönetim ilan etmek zorunda kalmıştır. Tüm bu gelişmelerden sonra korkulan olmuş ve 27 Mayıs 1960'da askeri darbe gerçekleşmiştir. Ardından askeri yönetimin özel bir mahkeme kurmasından sonra DP milletvekilleri yargılanmaya başlanmıştır. Yargılama sonucunda 12 DP milletvekiline idam cezası verilecek ve Milli Birlik Komitesi(MBK) bu milletvekillerinden Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın idam cezalarını onaylamıştır. Diğer idam cezaları ömür boyu hapse dönüştürülmüş ve ayrıca az sayıda milletvekili beraat edebilmiştir. Bu süreçte DP de 29 Eylül 1960 tarihinde kapatılmıştır (Heper, 2011: 195). Böylece DP iktidarı 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleşen darbe ile son bulmuş ve DP'nin siyasi hayatı da bir trajik son ile bitmiştir.

3. ALEVİLİĞİN DOĞUŞU VE GÜNÜMÜZDE ALEVİLİK

Doğrusu kapalı bir toplum kimliği taşıyan Aleviliği tam olarak analiz etmenin zorlukları vardır. En başta kapalı cemaatlerin değişmez özelliklerinden olan takiyye⁷ prensibi araştırmacıların işini zorlaştırmaktadır. Ancak Alevi toplumunda son yıllarda -halen yeterli

---

⁶ Bu süreçte Hürriyet Partisi CHP'ye, Köylü Partisi de Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP)'ne katıldı. CMP'nin adı Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) olarak değiştirildi (Ataay, 2019: 132).

⁷ Lügatte "bir kimseyi tehlikeden korumak" anlamındaki vaky (vikāye) kökünden türeyen takiyye "kendini korumak, sakınmak" anlamına gelir. Detaylı bilgi için bkz. Öz, 2010: 453-454.

düzeeye erişmese de- belli ölçüde bir dışıa açılmanın gerçekleştiği anlaşılmaktadır (Dalkıran, 2002: 96).

Lügatte “Ali’ye mensup” anlamındaki Alevi kelimesinin çoğul hali Aleviyye ve Aleviyyûn’dur. Alevî terimi İslâm kültür tarihinde Hz. Ali soyundan gelenler anlamında, ayrıca siyasî, tasavvufî ve itikadî manada da kullanılmagelmiştir (Ocak, 1989: 368-369).

Fığlalı ise, her ne kadar bir tarikat olma özelliği daha ağır olan Bektaşılık ile yan yana zikredilse de Aleviliğin ne mezhep ne de tarikat olarak değerlendirilmesinin mümkün olmadığını dile getirir ve Aleviliği şöyle tanımlar:

Alevilik önceleri Hz. Ali’ye (605-661) ve O’nun soyundan olanlara, Ehl-i Beyt’e aşırı sevgi ve bağlılık gösteren siyasî ve itikadî grupların ortak adı iken, daha sonra Şiilik çerçevesinde kabul edilen İslami unsurlarla eski Türk dini, Hristiyanlık ve Maniheizm’in çeşitli unsurlarının karışımından oluşan eklektik bir dini form olarak Anadolu’da yaygınlık kazanmıştır (Fığlalı,1993’ten aktaran Kirman, 2011: 23).

Tarihsel olarak Hz. Ali, Hz. Peygamber’den sonra seçilen tüm halifeleri kabul ederek biat etmiştir. Ancak Halife Osman’ın ölümünden sonra kendisi halife seçilince Hz. Muhammed’in eşi Ayşe ve o tarihte Şam Valisi Muaviye, O’na biat etmemiştir. Bu anlaşmazlık üzerine Hz. Ali ve Muaviye arasında tarihte “Sıffin Savaşı” adı verilen savaş yaşanmıştır. Savaşta Hz. Ali’nin kazanmaya yakın olduğu bir anda Muaviye hileli bir yolu kullanmış ve askerlerinin mızraklarının ucuna Kur’an sayfaları taktırmıştır. Hz. Ali ve ordusu da Kur’an’a karşı silah kullanamayınca Muaviye bu savaşta mutlak bir yenilgiden kurtulur. Hz. Ali ile Muaviye arasındaki hilafet sorunu için “Hakem Olayı” olarak tarihe geçen yöntemle çözüm bulunmaya çalışılır. Bu olayda da yine hileyle Muaviye halife seçilir. Hz. Ali bunu kabul etmemiş ve İslam tarihinden günümüze kadar devam eden mücadele böylece başlamıştır. Aleviliğin siyasî bir olgu şeklinde belirmesinin de bu hadiseyi takiben söz konusu olduğu kabul edilmektedir (Aytaş, 2010: 18-19).

Yine tarihsel kökenlerine inildiğinde eski Türk inançlarından, Uzak Doğu dinlerinden, eski İran dinlerinden ve hatta bir miktar Hristiyanlık ve Musevilikten etkilenecek özerk bir gelişim çizgisi izle(ye)meyen Alevilik, Selçuklulardan ve Osmanlılardan miras kalan bir Türkiye Cumhuriyeti realitesidir. Aleviliğin geliştiği coğrafyanın bir sonucu olarak, yoğunlukla Türk eski inanç, adet ve İslam’dan etkilendiği söylenebilir. Her ne kadar farklı yaklaşımlar mevcutsa da Aleviliğin

inanç, adet ve kültüründe şu an bile Türklüğün ve İslam'ın yoğun etkisi görülebilmektedir (Ceylan, 2015: 211).

Dolayısıyla Alevilik, İslam inançları ve tasavvufi görüşlerle beraber eski Türk inançlarının, batınî, hurûfî ve kısmen Şîî inançların da karışmasıyla ortaya çıkmış bir tarikat hüviyetinde olduğu ifade edilebilir (Dalkıran, 2002: 116). Bu noktada Alevilik, İran'dan Balkanlara kadar olan geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Bu coğrafya parçası üstünde ise Anadolu Aleviliği ayrı bir sosyal yapı sergiler (Aksoy, 2004: 69). “Alevilik”, sosyolojik olarak bir grubu işaret etmek maksadıyla on dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle de Kızılbaşlık yerine kullanıldığı dikkat çekmekte olup nitekim bugün yaygın kullanılış biçimi de “Alevilik-Bektaşilik” olmaktadır (Onat, 2009: 40).

XIII. yüzyılda Orta Asya'dan Anadolu'ya gerçekleşen Türkmen göçleri ile beraber Anadolu'nun sosyal ve siyasal yapısında değişimler yaşanmıştır. Bu dönemde Anadolu'nun yaşadığı kargaşada bazı Türkmen Alevî gruplar devlete isyan hareketlerine girişmiştir. Ancak bu gruplar daha sonra Osmanlı'nın tarih sahnesine çıkışıyla Rum Abdalları olarak adlandırılan Türkmen Aleviler, Osmanlı'nın itici güçlerinden biri durumuna gelmiştir. Bu Türkmen dervişler Osmanlı padişahlarıyla beraber harplere katılmış ve İslâmiyet'in batıya yayılışında etkili bir grup olmuştur. Tam da bu dönemde Türkistan'da Ahmet Yesevi'nin müritlerinden Lokman Parende'nin yanında eğitim almış olan Hacı Bektaş Veli Anadolu'ya gelmiş ve böylece Alevî-Bektaşî olarak adlandırılan zümrenin ortaya çıkma süreci başlamıştır (Yıldırım ve Tansü, 2018: 309-310).

Zaman içinde devlet ile uyumlu yaşayan Bektaşî tarikatı 1826'da Yeniçeri ordusunun kaldırılmasından sonra Yeniçeriler ile bağlantısından dolayı kaldırılıp, tarikat faaliyetlerine yasak getirilmiştir. 20. Yüzyıla kadar, Heterodoks (non-conformist) topluluklardan olan Bektaşîlerin şehir merkezlerinde yaşayanları kültürlü kesimi oluştururken, Aleviler ise daha çok kırsal kesimde devlet otoritesinin nispeten zayıf olduğu yerlerde yaşama imkânı bulmuştur (Çıplak, 2017: V).

Doğrusu Alevilik, günümüzde daha çok Anadolu Aleviliğini tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu açıdan Anadolu Aleviliği, nispeten yeni sayılabilecek bir isimlendirmedir ve Türklerin, tarihsel olarak İslâmiyet öncesinde ortaya çıkan siyasi ve dini farklılaşmalardan başlamak üzere günümüze kadar karşılaştıkları inanç ve kültürlerin bir toplamı ve sentezini yansıtmaktadır. Böylece Aleviliğin, çeşitli inanç ve

fikirlerin eriyip birbirine kaynaştığı bir anlayış şeklinde görülmesi mümkündür (Alevi Çalıştay Nihai Raporu, 2010: 44).

Yine de günümüzde özellikle Türkiye'de Aleviliğin tarihçesi ve görüşleri ile ilgili çok net bir sonuca varılabilmemiş değildir. Zira Türkiye'de hâlihazırda faaliyet gösteren pek çok Alevi vakıf ve dernekleri arasında tam bir uzlaşma bulunmamaktadır. Pek çok Alevi yazar, yukarıda ifade edildiği gibi Aleviliği farklı farklı tanımlamakta ve çeşitli sonuçlara ulaşmaktadır (Dalkıran, 2002: 116).

Tüm bu farklılıklara rağmen Alevi inancının İslam'ın temel esaslarını benimsemesi veya yok saymaması yönünden şunu söylemek yanlış olmayacaktır: “Alevilik İslam dini içerisinde yer alan ve tasavvufi bir yorum ile inancı farklı bir şekilde ele alan, fakat eski Türk inançlarından ve geleneklerinden tam olarak kopmamış bir İslami inançtır” (Akyüz, 2015: 442).

Ancak günümüzde kendi teolojik temellerinden ve geleneğinden kopmuş bir Alevilik, yeni bir kimlik hareketi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Cumhuriyetle birlikte Alevilik, yazılı bir kültüre sahip olmayışından dolayı birçok kültür ve yapıdan etkilenmiştir. Bunların başlıcaları modernleşme, kentleşme, sol hareket ve Kürt ulusal hareketi şeklinde sayılabilir. Tüm bu etkenler sonucunda Alevi kimliğinde özellikle 90 sonrası yaşanan canlanma Alevilik geleneğinden, inanç ve ritüellerinden kopuk olarak gerçekleştirmiştir. Bu da inanç odaklı bir Alevilik yerine kimlik odaklı bir Aleviliğin oluştuğunu göstermektedir (Ceylan, 2015: 224).

4. 1946-60 ARASI DÖNEMDE DP VE ALEVİLER

Osmanlı'nın küllerinden doğan Türkiye Cumhuriyeti'nde, 1923-1946 yılları arasında CHP tek parti olarak ülke yönetiminde söz sahibi olmuştur. Cumhuriyet, Osmanlı'nın bürokratik yapısıyla beraber ekonomik ve toplumsal yapıyı da miras almıştır. Tek parti dönemi, ülkede ulus-devletin inşa edilmeye, çağdaşlaşmanın-batılılaşmanın sağlanmaya çalışıldığı bir dönem olmuştur. Bu amaçla ülkede çeşitli yenileşme reformu gerçekleştirilmiş ve yapılan devrimlerle ulus-devlet inşasına başlanmıştır. Bu gelişim-dönüşüm sürecinde geçmişle ilişkili olarak başta din (İslamiyet) olmak üzere, kültürel yapıdaki birçok sahada yenileştirme çağdaştırma yoluna gidilmiştir (Kara, 2017: 111).

Bu noktada Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda önemli roller üstlenen Alevi ve Bektâşi toplumu, Cumhuriyetin laiklik ilkesine bağlı

kalarak, Cumhuriyet devrimlerine destek vermiştir⁸. Ancak yine de Alevilerin ve Bektaşilerin ibadethanelerine ve faaliyetlerine 1925 yılında Tekkeler ve Zaviyeler Kanunu gereğince yasak gelmiştir. Alevi vatandaşlar bu yasakları takiben gizli de olsa ibadetlerini yapmaya çalışmışlardır. Dolayısıyla DP döneminde önce Aleviler ve Bektaşiler sıkı takibat altındaydı. Aleviler ise daha çok kırsalda yaşıyor olmalarından dolayı Tekke ve zaviye kanunundan daha az etkilenmiştir. Dolayısıyla Aleviler ve Bektaşiler hem Tekke Zaviye Kanunu'ndan hem de İkinci Dünya Harbi'nin yol açtığı tek parti hükümetinin sert tedbirli politikalarından da olumsuz etkilenmişti (Çıplak, 2017: 109-110).

Doğrusu Alevilerin Cumhuriyet'in siyasal ve bürokratik kadrosundan, daha sonra da yeni oluşturulan dini örgütlenmelerinden dışlanmaları, Kemalist elitlerin bilinçli bir seçimleri şeklinde değil de, Osmanlı siyasal geleneğinin bir devamı olarak görülmelidir. Bu açıdan Cumhuriyet kurucuları, Alevilere karşı özellikle düşünülmüş bir ayrımcılığın müsebbibi olarak kolaylıkla suçlanamazlar. Yine de Osmanlı geleneğiyle bu anlamda köklü bir kopuşu gerçekleştirmek için yeterli gayret göstermedikleri de ifade edilebilir. Cumhuriyetin kuruluşunda Alevilerin Mustafa Kemal Atatürk'ü tam destekledikleri, O'nun kişiliğinde ve gerçekleştirdiği reformlarda Osmanlı yönetiminde yaşadıkları dışlanmışlıktan kurtuluşu gördükleri düşüncesi genel kabul görmektedir (Aktürk, 2008: 53).

Bu açıdan Aleviler bir yönüyle Türklüğün özü olarak kabul edilirken, öte yandan da Alevilik tanımı gereği Sünni-Hanefi kabul edilen Türklüğün dışında görülmüştür. Bu noktada Alevilik-Türklük ilişkisi muğlaktır ve diğer etnisiteler için geçerli olduğu üzere Aleviler için de Türklük kapısı egemen devlet ideolojisine ve kültürüne asimilasyon durumunda açık olabilse de, Alevi kimliğinin öne çıkıp vurgulandığı durumlarda bu kapı kapanabilmektedir (Aktürk, 2008: 55).

Dolayısıyla tek parti döneminde toplum genelinde oluşan memnuniyetsizliğin yansımaları Aleviler arasında da görülmüş, 1946'da yapılan ilk serbest seçimlerde Aleviler büyük çoğunlukla, bazı kaynaklara göre %70 oranında DP'ye yönelmişler, ancak açık oy-gizli tasnif yöntemiyle gerçekleştirilen ve bir yıl öne çekilen bu baskın seçimlerde

---

⁸ Lozan öncesi süreçte dergâh temsilcileri ve Alevilere karşı çok saygılı ve hürmetkâr bir söylem dikkati çekerken, kısa bir süre sonra durum yerini daha sorgulayıcı ve buyurgan bir üsluba devretmiştir. Gerçi aynı üslubun diğer tarikat grupları için de geçerli olduğu kabul edildiğine göre yeni değişimin sadece Bektaşilik ve Aleviliğe yönelik olumsuz bir bakış olmadığı anlaşılmaktadır (Bakan ve Levent, 2018: 5).

DP ancak 66 milletvekili koltuğu kazanabilmiştir. Alevilerin DP'ye yönelişinde tekke ve zaviyelerin kapatılmasından 1937-38 Dersim isyanının çok sert bastırılmasına kadar pek çok faktör etkili olmuş olabilir (Aktürk, 2008: 55).

Bu noktada çok partili rejim dini bir koz haline getiren yeni bir siyasal mantığı da yerleştirir. Artık seçmenlerin tercih edebilecekleri birden fazla parti bulunmaktaydı. Alevilerin her zaman CHP'yi destekledikleri yönündeki yaygın kanının tersine, 1950'deki ilk çok partili seçimde⁹ Alevilerin çoğunlukla DP'ye destek verdiklerini gösteren birçok işaret bulunmaktadır. Hiç şüphesiz DP'nin dile getirdiği kırsal temalardan¹⁰ etkilenmişlerdi; ilk zamanlarda mezhep bağlılığı büyük olasılıkla oy tercihinde belirleyici bir faktör olmamıştı (Massicard, 2017: 54).

Güler ise Alevilerin, Türkiye'de yaşayan diğer kesimler gibi, tek parti dönemine bir tepki duymalarının yanı sıra esas itibarıyla DP'nin ekonomik ve siyasal liberalleşme vaatlerinin etkisiyle DP'yi tercih ettiklerini ileri sürmektedir.

Güler'e göre bu yönelişte kuşkusuz DP'nin ekonomik kalkınma hamlesini tarım sektöründen başlatma kararı önemli rol oynamıştır; zira nihayetinde 1950'lere kadar Alevi toplulukların çoğu çiftçilik ve hayvancılıkla geçinen kesimlerdi. Güler'e göre bu sav şöyle bir sonuca da götürmektedir: Aleviler nasıl sosyoekonomik konjonktürün gerektirdiği şartlar sonucu tarihsel olarak, yani 1960'ların ortasından itibaren "sol"a yöneldilerse, 1950'li yıllarda da farklı sosyo-ekonomik koşullardan etkilenerek DP'yi tercih etmişlerdir (Güler, 2008: 190-191).

Bu dönemde 1950'den sonra DP listelerinden bazı önemli Alevi önderler(dedeler) de Meclis'te siyaset yapma imkânına kavuşmuştur. Örneğin; 1954 seçiminde DP listesinden Tokat milletvekili olarak seçilip Meclis'e giren Yusuf Ulusoy, 1. Meclis'e giren Cemalettin Çelebi'nin

⁹ Massicard burada 1946 seçimlerinden pek bahsetmiyor. Bu tutumda belki de 1946 seçimlerinin pek demokratik cereyan etmemiş olması rol oynamış olabilir.

¹⁰ Demokrat Parti döneminin en önemli olgularından biri, serbest piyasa ekonomisine entegrasyonla beraber özel sektörün gelişmesi ve tarım alanında yaşanan makineleşmeyle kırsal alanda insan emeğine olan ihtiyacın düşmesi gibi gelişmelerin sonucunda beliren köyden kente göçtür. Bu döneme kadar, kırsalda ve Sünnilerden izole yaşayan Aleviler de doğal olarak bu göç hareketine katılmış ve bu durum da Alevilerin Sünnilerle temas kurmalarıyla sonuçlanmıştır. İşte bu durum Alevileri kamusal özne olma arayışına sürüklemiştir. Sonucundaysa hem geleneksel Alevilik aşama aşama zayıflamış hem de bunun yerine günümüzde kimlik olarak nitelendirilebilecek bir modern Alevi kimliği belirlemiştir (Yılmaz, 2020).

ardından 34 yıllık aradan sonra Çelebiler'in milletvekili gönderebildiği ilk isim olmuştur. Yine 1950'de CHP Malatya milletvekili olarak Meclis'e giren Ağuçan Ocağı Dedesi Hüseyin Doğan'ın 1951'de partisinden istifa ederek DP'ye geçmesi ve DP listesinden aday oluşuyla Aleviliğin geleneksel dini önderleri DP çatısı altında toplanmıştır (Aktürk, 2008: 55-56).

Böylece 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti, 1957 seçimlerine değin Aleviler tarafından destek görmüştür. Bunun nedeni, DP'nin Alevilikle ilgili bir programı ya da vaadi olmasından daha çok, yukarıda da değinildiği gibi DP'nin kırsala yönelik söylemleri etkili olmuştur. Bu dönemin bir diğer önemli gelişmesi de siyasi partilerin artık ciddi bir toplumsal kitleyi temsil eden Alevilere yönelik söylemler ortaya koymaya başlamalarıdır. Aynı zamanda liste usulü çoğunluk sistemine¹¹ göre gerçekleştirilen 1950 seçimlerinde, kırsalda yaşayan Alevilerin DP'den yana tavır almaları DP'nin seçim zaferinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Böylece Aleviler, siyasal yaşama etkili bir aktör olarak girmek için sahip oldukları potansiyeli görmüşlerdir (Yılmaz, 2020).

Aktay'a göre de DP iktidarı Alevilerin de büyük desteğini görmüştür. Ancak Aktay'a göre Alevilerin tek parti yönetimine muhalefetinin siyasi nedenlerden mi yoksa ekonomik faktörlerden mi kaynaklandığı bir tartışma konusudur. Bu noktada tartışma konusu olmayan, tek parti yönetiminin ekonomik açıdan halkı tam olarak bir bikkınlığa sürüklemiş olduğudur (Aktay, 2007: 4).

Açıkçası DP'nin iktidar yılları¹² dinin siyasette aktif bir şekilde kullanıldığı ve ilk defa TBMM'de yoğun olarak iki parti arasında "laiklik"¹³ tartışmalarının yaşandığı bir süreç olmuştur. Bu açıdan değerlendirildiğinde, Türkiye Cumhuriyeti'nde Aleviliğin ve Bektaşiliğin tarihi süreç içindeki statüsünün belirlenmesinde dönüm noktasıdır (Çıplak, 2017: VI).

---

¹¹ Bir seçim bölgesinde en yüksek oyu alan partinin tüm milletvekillerini kazandığı sistem.

¹² DP döneminde Alevilik ve Bektaşilik konusu aslında geçmişten günümüze kadar gelerek devam eden heterodoks İslam topluluklarının kültürel kimlik meselesinin içinde yer alıp, Türkiye Cumhuriyeti'nin de çözülememiş ve çözüme kavuşturma çabaları devam eden sosyo-kültürel ve siyasal bir meseleden bir kesit durumundaydı (Çıplak, 2017: V).

¹³ DP, dini konulardaki hassasiyetini parti programında açıkça ortaya koymuştur. Laikliği, devletin siyasette dinle bir ilgisinin olmaması, hiçbir dini inancın devlette belirleyici olmaması, devletin de din üzerinde bir tasarrufunun olmaması diye anlamakta, laikliğin din düşmanlığı şeklinde algılanmamasını ve din hürriyetinin diğer hürriyetler gibi kutsal sayılmasını savunmaktadır (Bingöl ve Akgün, 2005: 4).

Tablo:1’de yer verilen bütün seçimlerde liste usulü çoğunlukçu sistemin¹⁴ uygulandığını vurgulamak gerekir. Bu çerçevede örneğin, 1946 seçimlerinde DP’nin birçok vilayetten hiç milletvekili çıkaramamış olması söz konusu seçim sisteminden kaynaklanmıştır. Bu açıdan 1946 seçimlerinde milletvekili sayılarından Tablo:1’de gösterilen illerde DP’ye bir yönelişin olduğu tam anlaşılamamaktadır. Ancak 1950’den itibaren verilen yüzdeler oy oranları biraz daha fikir verebilmektedir. Bu çerçevede özellikle 1950 ve 1954 seçimlerinde listede yer alan illerde DP’nin CHP’ye bariz bir üstünlük sağladığı görülmektedir. 1957 seçimlerinde ise DP’ye verilen destekte azalma görülmekte ve CHP’nin bu illerde oy oranını biraz daha artırdığı tespit edilmektedir.

Massicard ise Alevilerin çok partili hayatla beraber, daha önce dışlandıkları imkânlarla ulaşmak üzere yarışa girme şansı bulduklarını belirtir. Böylece Aleviler ile Sünniler arasında bir siyasi rekabet başlar ve bu da farklılıkların siyasallaşması sürecini ortaya çıkarır. Böylece partilerin hepsi ciddi bir seçmen kitlesini temsil eden Alevilerin partilerine çekmeye uğraşmaktadır. Ama Massicard’a göre partilerin, özellikle de Sünniler ile Alevilerin birlikte yaşadıkları karma bölgelerde, Sünni taraftarı bir söylemle Alevi yandaşı bir söylemi bir araya getirmeleri zordu. Massicard, daha sonraki evrede sağcı partilerin alenen Sünni yanlısı söylemleri benimseyip tarikatlara göz kırpmaya başladıklarını ve bu tercihin de 1957 seçimlerinden sonra bazı Alevi seçmenlerin niye DP’den uzaklaştıklarını açıklayabileceğini söyler (Massicard, 2017: 54).

---

¹⁴ Türkiye’de çok partili 1946 yılındaki ilk seçimlerden 27 Mayıs 1960 darbesine değin bu sistem uygulanmıştır. Buna göre, her bir seçim çevresi için yarışan partiler kendi milletvekili listelerini hazırlıyordu ve bir bölgede en çok oyu alan partinin listesi kazanıyordu. Bu dönemki uygulamada her il bir seçim çevresi şeklinde kabul edilmişti. Bu sistemin en çok büyük partilere büyük avantaj getirdiği eleştirisi yöneltildi (bbc.com/türkçe, 2017).

Tablo 1: DP'nin 1946-1960 Arası Alevi Nüfus Yoğunluğu Olan İllerde¹⁵ Aldığı Oy Oranları

Seçimler >	1946 seçimleri (mv. sayısı)		1950 seçimleri (%)		1954 seçimleri (%)		1957 seçimleri (%)	
	DP	CHP	DP	CHP	DP	CHP	DP	CHP
Şehirler √								
AĞRI	0	3	64,2	35,1	69,2	28,2	49,8	41,1
AMASYA	0	4	51,2	44,7	53,5	39,1	46	44,8
ÇORUM	0	8	64,8	34,1	57,6	32	45,3	34
ELAZIĞ	0	5	51,1	44,4	57,4	37,7	41,4	44,1
ERZİNCAN	0	7	35,2	53,7	48,5	45,2	26,8	46,9
GAZİANTEP	0	7	58	41	57,7	40,9	47,2	46,5
MERSİN	7	1	60,8	36,4	52,7	35,7	46,9	44
KARS	0	10	38,7	54,8	38,1	49,1	36,5	58,1
KIRŞEHİR	0	4	34,1	31	30,4	23,2	25,4	11,4
MALATYA	0	12	37,5	54,7	41,9	51,1	32,6	65
K.MARAŞ	0	6	52,1	38,5	54,6	36,1	41,7	44,8
MUŞ	0	3	49,6	47,2	29,8	19,7	45,7	31,9
SİVAS	0	12	53,3	44,7	52,2	44,1	39,3	52,6
TOKAT	0	10	54,8	43,7	54,9	44,6	44,4	48,2
TUNCELİ	0	2	36,4	25,6	39,4	45,3	32,1	49,4
YOZGAT	0	8	55,9	41,2	56,9	32,6	43,4	32,4

Seçim verileri için kaynak: yenisafak.com

Yümlü'ye göre de 1957 seçimleri, 1950'lerin ikinci yarısı söylem ve pratiğinin mezhepsel yönden ayrımcılık izleri taşıması konusunda Alevilerin tepkiselliğini ortaya koyan bir yoğunluğu sergilemesi açısından önemlidir (Yümlü, 2008: 52). 1957 seçimini ülke genelinde yine DP kazanmasına rağmen Tunceli ve Malatya'nın yanı sıra, Çankırı, Tokat, Sivas, Erzincan, Elazığ, Kahramanmaraş ve Hatay gibi Alevilerin yoğunlukla yaşadığı illerde CHP seçimi kazanmış, Amasya'da da küçük bir farkla DP'nin ardından gelmiştir. Bu sonuçlar, Alevilerin 1957 seçiminde gözle görülür bir farkla CHP'ye yöneldikleri yönündeki iddiayı desteklemektedir. Dolayısıyla Aktürk'e göre 1946'da DP'ye yönelen oylar, 1950 ve 1954'te DP ve CHP arasında dağılmış, 1957 seçimiyle beraber CHP'de yoğunlaşmıştır (Aktürk, 2008: 56).

¹⁵ Bu şehirler belirlenirken Güler (2008: 195)'in çalışmasında çeşitli kaynaklara (Bozkurt ve Schöler gibi) referansla saptadığı iller baz alınmıştır.

Tablo 2: 1946 ile 1960 Arası Genel Seçim Sonuçları (%)

Seçimler >	1946	1950	1954	1957
Partiler v	seçimleri ¹⁶	seçimleri	seçimleri	seçimleri
Demokrat Parti	11,6	53,5	56,6	47,8
Cumhuriyet Halk Partisi	87,3	39,9	34,8	41
Millet Partisi	-----	3,1	-----	-----
Hürriyet Partisi	-----	-----	-----	3,9
Cumhuriyetçi Millet Partisi	-----	-----	4,8	7,1

Seçim verileri için kaynak: yenisafak.com

Bu noktada Alevilerin 1957 seçimlerinden sonra DP'den kopuşuna Güler, farklı bir açıklama getirmekte ve 1957 seçimlerinde DP'ye giden oylarda bir düşüşü birebir DP'nin laiklikten taviz veren politikalarına, Nurcularla kurduğu ilişkilere ve "sağ" bir parti oluşuna doğrudan bağlamanın mümkün görünmediğini belirtmektedir. Güler'e göre bu gelişmeler de Alevilerin DP'den kopuşlarında rol oynamış etkenler olabilse de asıl etken, DP'nin bu seçimlerde siyasal ve ekonomik bunalımların üstesinden gelememesi ve hâlihazırda tüm Türkiye'deki gerileyişiyle bağlantılı görünmektedir (Güler, 2008: 198). Güler'in bu tezini aşağıda yer alan Tablo:2'deki veriler de sanki doğrulamaktadır.

Dolayısıyla 1957 seçimlerindeki Alevilerin DP'ye olan desteğinin bariz şekilde azaldığı fikri üzerinde genel bir kabul olsa da, o dönem DP içindeki bölünme sonucu Hürriyet Partisi (HP)¹⁷ ve Cumhuriyetçi Millet Partisi¹⁸ (CMP)'nin de 1957 seçimlerinde bariz

¹⁶ 1946 seçim sonuçlarında oranlar mv. sayısına göre girilmiştir. Bu seçimde "açık oy-gizli tasnif" yöntemi uygulandığından oy oranları erişilen kaynaklarda bulunamamıştır.

¹⁷ Hürriyet Partisi, 20 Kasım 1955 tarihinde, DP'den istifa eden bir muhalif milletvekili tarafından 20 Aralık 1955 tarihinde kurulmuştur. Basına ispat hakkı verilmesini savunan, çoğunluğu gazeteci ve gazete sahiplerinden oluşan Demokrat Parti'nin Millet Meclisi çatısı altında bulunan 19 mv. Basın Yasası'nda basına ispat hakkının verilmesini savunmaktaydı. Talepleri DP Grubunca reddedilince 19 üyeden 10'u partiden istifa etti, 9'u da partiden ihraç edildi. HP, 24 Kasım 1958 tarihinde CHP'ye katıldı (Albayrak, 2008: 341).

¹⁸ Cumhuriyetçi Millet Partisi, 1954-1958 yılları arasında etkinlik gösteren siyasi partidir. 27 Ocak 1954'te kapatılan Millet Partisi (MP)'nin yerine 10 Şubat 1954 tarihinde kurulmuştur. Kurucuları arasında Osman Bölükbaşı, Ahmet Tahtakılıç, Hasan Koçdemir, Enis Akaygen ve Suphi Batur yer almıştır. Genel başkanlığına Osman Bölükbaşı getirilmiştir. 2 Mayıs 1954'te yapılan genel seçimlerde

şekilde DP'den %10 üstünde bir oy çektiğini de fark etmek mümkündür. Bu durum aşağıda Tablo:2'de yer verilen seçim sonuçlarından anlaşılabilir.

Bu doğrultuda 1957 seçimlerinde HP ve CMP'nin toplam oy oranının % 11'i bulduğu; CHP'nin oy oranının 1950 seçimine göre sadece %1 oranında arttığı görülmektedir. Dolayısıyla aslında DP'den CHP'ye çok da bir seçmen geçişinin olmadığı söylenebilir.

Bu noktada Alevilerin tercih değişikliğinden ziyade, DP'nin kendi içindeki bölünmelerin ve kopuşların aslında kendi oy tabanını zayıflattığı da ileri sürülebilir. Ancak Tablo:1'deki veriler iller özelinde değerlendirildiğinde, 1957 seçimlerinden sonra Alevilerin DP'nin politikalarına tepki gösterip parti tercihlerini değiştirdikleri yönünde seçim sonuçlarına göre bir çıkarım da mümkün olabilir. Bu noktada kabul edilmesi gereken husus, DP'nin oy oranını 1950'den sonra %50'nin altına düşüren esas unsur HP ve CMP gibi yeni siyasi rakiplerin siyaset arenasında belirmesi ve bunun da DP'yi olumsuz etkilemiş olduğudur.

5. GENEL DEĞERLENDİRME

Türkiye'de Alevi nüfusun ciddi bir kitleye tekabül etmesi ve böylelikle taşıdığı oy potansiyeli siyasal partilerin her zaman dikkatini çekmesine ve kendi partilerine çekmek için ilgilenmelerine yol açmıştır. Günümüzde Alevilerin aslında genel itibarıyla CHP ile çok yakın bir ilişki içinde oldukları kabul edilmektedir. Hâlbuki 1946 yılında çok partili seçimlerle beraber Alevilerin o günkü konjonktürde tercihlerinin CHP'den DP'ye kaydığı görülmektedir.

II. Dünya Savaşı sonrası esen liberalleşme rüzgârlarının Alevi kesimi de etkilemesi kaçınılmaz olmuştur. Bu açıdan tek parti dönemi uygulamalarından duyulan rahatsızlık Alevilerin oy verme davranışını da etkilemiştir. Ayrıca bu noktada Alevilerin o dönem baskın olarak kırsalda yaşamalarını göz önüne aldığımızda kırsal kesimdeki CHP yönetiminden duyulan genel memnuniyetsizliğin Alevi kesim tarafından da paylaşıldığı söylenebilir. Ancak DP bu ilişkiyi çok uzun süreli devam ettirememiştir, zira tek parti döneminde Alevi kesim gibi baskı altında hisseden ve

---

oyların 4,85'ini alarak 5 milletvekili çıkarmayı başarmıştır. 27 Ekim 1957'de ise %7,13 oy oranıyla 4 milletvekilliği elde etmiştir. 16 Ekim 1958'de Türkiye Köylü Partisi ile birleşerek Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin (CKMP) kuruluşunda yer aldı. 1969 yılında da Alparslan Türkeş ve arkadaşlarının partiye dâhil olmasından sonra Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) olarak isim değişikliğine gitti (tr.wikipedia.org, 2020).

dışlayıcı(jakoben) laiklik tarzı yorum ve uygulamalarından rahatsızlık duyan sünni muhafazakâr kesim de DP'ye yönelmiştir.

Bu noktada DP'nin de hem Alevi kesimi hem de Sünni muhafazakâr kesimi küstürmeden ikisini de memnun edip partiye yakın tutma çabası olumlu sonuç vermemiş ve 1957 seçimlerinden itibaren Alevi kesimin yeniden CHP'ye yöneldiği görülmüştür. Ancak doğrusu bu tarihten itibaren ekonomik göstergelerin de kötüye gitmesi sadece Alevi kesimde değil, genel itibariyle seçmen nezdinde DP'den bir kopuşun gerçekleştiğini göstermektedir.

Ayrıca Aleviler ile CHP arasındaki ilişkinin seyrinin CHP'nin benimseyeceği ideoloji ve sergileyeceği uygulamalara bağlı kaldığı görülmüştür. Bu bağlamda, CHP'nin DP örneğini dikkate alarak Alevi kesimin oylarını mutlak garanti oylar olarak görmemesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Bu çerçevede DP döneminde Alevilerin bir merkez sağ partiye yönelişinin de kaydedilmesiyle Türk siyasal hayatında merkez sağ partilerin de her zaman Alevi oylarını kazanmaya dönük çabalarını devam ettirecekleri değerlendirilmektedir. Üstelik artan kentleşmenin, kırsal yaşama göre artık cemaat baskısını daha az hisseden Alevi vatandaşlara farklı ve serbest siyasal tercihler yapabilme imkânı verdiği de görülmektedir.

Son olarak, bu çalışmayla II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan demokratikleşme havasının Alevi kesimi siyasal tercih anlamında nasıl etkilediği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Böylece bundan sonraki çalışmalarda bu liberalleşme rüzgârının diğer kesimleri de nasıl etkilediği ve 1960 sonrası gelişmeler de göz önüne alınarak bu konuda araştırmalar yapılabileceği değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akandere, O. (2009). “1946 Genel Seçimleri ve Sonuçları Üzerinde İktidar ve Muhalefet Partileri Arasında Yapılan Tartışmalar I”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 25 (75) , ss. 437-464.
- Akın, F. (2005). “12 Temmuz Beyanname'si'nin Türk Siyasi Tarihindeki Yeri ve Önemi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt: 7, sayı: 2, ss.92-109.
- Akıncı, A. ve Usta, S. (2016). “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan Dış Faktörlerin Değerlendirilmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.21, S.1, ss.275-288.

- Aksoy, M. (1993). “Türk Kültüründe Alevilik”, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, sayı: 24, s. 65- 73.
- Aktay, Y. (2007). “Tarihi, Kültürel, Folklorik ve Aktüel Boyutlarıyla Alevilik”, *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi*, 1-10.
- Aktürk, Ş. (2008). “Türkiye Siyasetinde Etnik Hareketler: 1920-2007”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, sayı: 44, ss.43-74.
- Akyüz, E. (2015). “Demokrasi, Laiklik ve Eşit Yurttaşlık Bağlamında Alevi Sorununun Çözümü”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt: 8, sayı: 40, ss.440-446.
- Albayrak, M. (2008). “Hürriyet Partisi’nin Türk Siyasi Tarihindeki Yeri ve Önemi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 24 (71) , ss. 341-380.
- Alevi Çalışmayı Nihai Raporu (2010). T.C. Başbakanlık, Ankara, <https://serdargunes.files.wordpress.com/2013/08/alevi-c3a7alc4b1c59ftaylarc4b1-nihai-rapor-2010.pdf> (29.09.2020).
- Aslan, S. (2015). “Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinin Dinamikleri: 1945-1950”, *Osmanlı’dan Cumhuriyete Türkiye’de Siyasal Hayat içinde*, (ed. A. KARADAĞ), Bilsam Yayınları, ss. 126-168, 2. baskı.
- Ataay, F. (2019). *Türkiye Demokrasi Tarihi (1789’dan Günümüze)*, Nika Yayınevi.
- Aytaş, G. (2010). “Alevilik Kavramı Etrafında Bazı Tespit ve Değerlendirmeler”, *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sayı: 56, ss. 17-28.
- Bakan, S. ve Levent, R. (2018). “Tek Parti Döneminde (1923-1950) Türkiye’nin Alevi Politikası”, *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt: 7, sayı: 1, ss.1-15.
- bbc.com/turkce/haberler-dunya-41981590, “Türkiye’de 1946’dan bugüne seçim sistemleri”, (03.10.2020).
- Bingöl, Y. ve AKGÜN, Ş. (2005). “Demokratlıktan Muhafazakar Demokratlığa: Demokrat Parti İle Adalet ve Kalkınma Partisinin Karşılaştırmalı Bir Analizi”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (9) 2005 / 1 : 1-33.
- biyografya.com/biyografi/11719 (10.10.2020).

- Börklüoğlu, L. (2020). *Tanzimattan Günümüze Türk Siyasal Hayatı*, Dora Basım-Yayın, 2. baskı.
- Ceylan, Y. (2015). “Yeni Bir Kimlik Hareketi: Anadolu Aleviliği”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, yıl:7, sayı: 13, ss.210-226.
- Çavdar, T. (2013). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi-1950'den Günümüze*, İmge Kitabevi, 5. baskı.
- Çavdar, T. (2019). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi-1839-1950*, İmge Kitabevi, 6. baskı.
- Çıplak, İ. T. (2017). “Demokrat Parti Döneminde Aleviler ve Bektaşiler'in Siyasi Ve Sosyo-Kültürel Faaliyetleri (1950-1960)”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dalkıran, S. (2002). “Alevi Kimliği ve Anadolu Aleviliği Üzerine Bir Deneme”, *Ekev Akademi Dergisi*, 6: 96-97.
- Dokuyan, S. (2014). “Çok Partili Hayata Geçişte Önemli Bir Adım: Demokrat Parti'nin Kuruluşu”, *ASOS Journal Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl:2, Sayı:2/1, ss. 151-169.
- Fedayi, C. (2019). *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Sağ Siyaset*, Kadim Yayınları.
- Güler, S. (2008). *Aleviliğin Siyasal Örgütlenmesi-Modernleşme, Çözülme ve Türkiye Birlik Partisi*, Dipnot Yayınları.
- Heper, M. (2011). *Türkiye'nin Siyasal Hayatı*, (çev. Kadriye göksel), Doğan Kitap.
- Kara, H. (2017). “Tek Parti Dönemi Din Politikası (1923-1946)”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt: 9, sayı: 19, ss. 111-136.
- Kirman, M.A. (2011). *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yayınları.
- Massicard, É. (2017). *Türkiye'den Avrupa'ya Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, İletişim Yayınları, 3. baskı.

- Ocak, A. Y. (1989). “Alevi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.II, İstanbul: TDV Yayınları, s.368-369.
- Onat, H. (2009), “Açılım Arayışlarının Gölgesinde Alevîlik-Bektaşîlik ve Kimlik Tartışmaları”, *Dini Araştırmalar*, c. 12, s. 33, ss.37-46.
- Öz, M. (2010). “Takiyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, ss. 453-454.
- Tekin, Y., Okutan, M.Ç. (2011). *Türk Siyasal Hayatı*, Orion Kitabevi.
- Tuncel, G. (2015). “Siyasal Partiler”, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Türkiye'de Siyasal Hayat* içinde, (ed. A. KARADAĞ), Bilsam Yayınları, ss. 169-249, 2. baskı.
- tr.wikipedia.org/wiki/Cumhuriyet%C3%A7i_Millet_Partisi, “Cumhuriyetçi Millet Partisi”, (03.10.2020).
- yenisafak.com/secim/genel-secim/ (03.10.2020).
- Yıldırım, B.E., TANSÜ, Y.E. (2018). “Alevîlik ve Bektaşîliğin Tarihsel Gelişimi”, *Social Science Development Journal*, sayı: 11, ss. 297-311.
- Yılmaz, O.A. (2020). “Alevilerin CHP'lileşme Sürecine Tarihsel Bir Bakış”, <https://daktilo1984.com/forum/alevilerin-chplilesme-surecine-tarihsel-bir-bakis/> (28.09.2020).
- Yümlü, M. (2008). “Türkiye’de Alevi Siyaseti Örneği Türkiye Birlik Partisi (1966–1981)”, Yüksek lisans tezi, *Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.